

Fængslets spøgelse

Jeg står en grå formiddag i februar på Christianshavns Torv. Det regner ikke, men alligevel er alting vådt. Jeg har fået lokket et par dages arkivophold ud af min institutledelse, men jeg har stadig ikke fået mail fra Rigsarkivet om, at pakkerne med fængselsprotokoller skulle være ankommet til læsesalen.

Folk sidder og spiser fastelavnsboller i de store vinduespartier i Lagkagehuset, der ligger på hjørnet af Torvegade og Overgaden Oven Vandet. Det er indrettet i et stort lokale i det byggeri, der skød op omkring 1930. Før da havde hele komplekset mellem torvet og Sankt Annæ Gade huset et kvindefængsel og før det Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, et fængsel, der blev grundlagt i 1662. Her sled tusinder

og atter tusinder mænd og kvinder med at producere klæde til staten. Netop her kørte hæren i 1817 sine kanoner frem for at bombardere de oprørere, der havde overtaget fængslet og sat det i brand. Og her pågreb man igen og igen dem, som forsøgte at flygte. Nu er der husbåde og Christianshavneridyl.

Der er ikke meget tilbage af det kolossale fængselskompleks. Det tætteste, man kommer på fængslets historie, er legemliggørelsen af fattigdommen, der står og sælger *Hus Forbi* ved trappen til Københavns Metro.

Jeg går ind mod byen over Knippelsbro og spekulerer på, om fanger nogensinde arbejdede her. De renoverede i hvert fald andre broer i København. Her begik fangen Johan Gottlieb Vogt selvmord ved at drukne sig den 8. august 1776. Han sad inde i fængslet Stokhuset, der i 1741 tog over, da Trunken lukkede. Den tidligere matros var netop blevet afskediget og havde kun været indsat i 16 dage. Hans deltagelse i et større tyverikomplot havde kostet ham ære og en livstidsdom, han selv afbrød i en alder af blot 21 år.

Fra Knippelsbro kan jeg se området, der tidligere hed Bremerholmen. Det gennemløbes af en gade med samme navn. På venstre side står Slotsholmen med Proviantgården og Tøjhusets kolossale murstensværk endnu. Der er ingen antydninger af det strafarbejde, der var så vigtigt for områdets etablering.

Arkivpakkerne er stadig ikke ankommet, så jeg går til højre. Holmens Kirke, hvor fangerne ikke var velkomne, står flot endnu. Ellers er der kun få tegn på, at området engang var landets største arbejdsplads, og der er endnu mindre, der viser, at området husede Danmarks første fængsel. Trunken blev revet ned i 1863, men stod indtil da som et "talende

minde”, som en historiker i slutningen af 1800-tallet sagde det.

Området er tæt bebygget. Jeg prøver at etablere, hvor Trunken egentlig lå, men det lykkes ikke. Gardernes forløb ligner ingenting fra tidligere. Længere oppe rammer jeg Kongens Nytorv, hvor fangen Hans Georg Forthammer mistede livet i oktober 1721 efter at have skrevet et brev til Satan i sin søgen efter assistance til flugt fra netop Trunken. Via Bredgade rammer jeg Amalienborg. Fanger fra Trunken arbejdede med at bygge volde her i 1720'erne. Længere mod nord støder jeg på Esplanaden, der i 1600-tallet blev brugt til militære henrettelser, og hvor fire fanger, der i 1683 havde været med til at begå mytteri på et skib på vej til Vestindien, blev tortureret og lagt på hjul og stejle sammen med fem sømænd. Det var en af danmarkshistoriens voldsomste massehenrettelser. De tusinder af mennesker, der så på, er denne formiddag afløst af turister, der med selfiestænger og bæltetasker suges op imod Den Lille Havfrue.

Baggrunden på turisternes billeder dannes af Holmen. Det var indtil 1600-tallet et lavvandet område. Her besluttede man at bygge et nyt centrum for flåden, der imod århundredets slutning var vokset så stor, at den ikke længere kunne være på Bremerholmen. I stedet gik man i gang med et stortilet projekt, hvor man over en periode på mere end hundrede år lidt efter lidt etablerede kunstige øer, der til sidst blev til en sammenhængende landmasse. Det var straffefanger, nogle gange flere hundrede ad gangen, der lavede meget af arbejdet på de sandpramme og muddermøller, københavnere hver dag kunne se ligge i området. Operaen ville ikke have grund at stå på uden dem.

Fra Esplanaden går jeg op på Kastellet. Her ligger den eneste ældre fængselsbygning, der stadig står, nemlig det ene af de to krudttårne, der fra 1817

til 1847 fungerede som højrisikofængsel for rigets allermest utilregnelige fanger og flugtkonger. Der er ingen antydning af, at den lille tætte bygning i Dronningens Bastion har været fængsel. Det ældre kastelslaveri er lige så usynligt.

Beskeder i min indbakke fortæller mig, at arkivæskerne er ankommet på Rigsarkivet. Jeg sætter derfor kursen sydpå, men vælger en anden rute tilbage. På vejen følger jeg de gamle volde. Deres vedligeholdelse var det arbejde, man altid kunne sætte fangerne til.

Snart rammer jeg Stokhusgade. Navnet er eneste tegn på, at Danmarks største fængsel, Stokhuset – også kendt som Slaveriet – lå her. Jeg kan genkende voldenes layout fra fotografier fra begyndelsen af 1900-tallet, men selve bygningen er der intet tilbage

De moderne fængsler blev ofte bygget efter den panoptiske model. Ideen var, at man fra et centralt sted i fængslet skulle kunne overvåge fangerne. På fotoet ses Vestre Fængsel.
|| Holger Damgaard/
Ritzau Scanpix

af. Den blev revet ned i slutningen af 1930'erne. Det er muligt, at eleverne på Gefion Gymnasium, der nu fylder grunden, føler sig som fanger, men det skyldes noget helt andet.

Fangerne

Fængslet er i dag hjørnesteinen i vores straffesystem. Men vi har glemt, hvordan det kom dertil. Nutidens former for straf fandt i vid udstrækning deres genkendelige form i 1800-tallet, men de opstod ikke ud af det blå. Vi foretrækker at fortælle os selv, at fængslet i 1800-tallet repræsenterede et fremskridt – at vi dermed lagde skamstraffene og blodsudgydelserne bag os, og at vi i straffemæssig forstand blev moderne. Fængslet har i den sammenhæng været et emblem på den humanitet, vi har set som et kendetegn ved vores fængsels- og straffesystem. Selv mere kritiske historikere, der med rette har sået tvivl om det moderne fængsels humanitet, har fokuseret på bruddet i 1800-tallet. Men fængslet var kun i ringe grad et produkt af tiden omkring demokratiets indførelse. Det moderne fængsel var ikke noget fundamentalt nyt, men en mutation, der introducerede nye variationer af noget meget gammelt. Det er den historie, vi har jævnet med jorden og udeladt fra historiebøgerne.

Men historien om det, der kom før, er vigtig. For fængslet blev født af en proces. Før det moderne fængsel dukkede op i 1850'erne, var der gået århundreder, hvor straffeinstitutionerne lidt efter lidt blev mere fængselsagtige. Trunken var blot startskuddet på en 230 år lang historie om udviklinger og udfordringer i forsøget på at straffe mest hensigtsmæssigt for samfundet.

Samtidig må vi dog også forstå, at det ikke kun er en historie drevet af store mænd og deres tilsvarende store tanker. Den vigtigste af de udfordringer,